

Sorumluluk İnançlarını Arttıran Faktörleri Belirleme Ölçeğinin Uyarlanması

F. Ebru İKİZ*, Tarık TOTAN**, Rengin KARACA***

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Buca – İzmir. E-posta: ebru.ikiz@deu.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Aydın E-posta: tariktotan@gmail.com

*** Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Buca – İzmir. E-posta: rengin.karaca@deu.edu.tr

Doç. Dr. F. Ebru İKİZ

Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Buca – İzmir.

Telefon: +902323012259

GSM: +905336320855

Faks: +902324204882 - +902324409610

E-posta: ebru.ikiz@deu.edu.tr

ÖZET

Amaç: Bireyin sorumluluk inançlarını arttıran faktörleri belirlemek amacıyla bireyin sorumluluğa ilişkin çocukluk dönemlerinden bu yana edindiği potansiyel bilişsel yatkınlık faktörlerini ölçmeyi hedefleyen, Coles ve Schofield (2008) tarafından geliştirilen Sorumluluk İnançlarını Arttıran Faktörleri Belirleme Ölçeği'ni (SIAFBÖ) Türkçeye uyarlama çalışması, bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Ayrıca obsesif kompulsif belirtilerin sorumluluk inançlarını arttıran faktörleri yordama gücü de incelenmiştir.

Yöntem: Bu araştırma ölçek uyarlama çalışmasıdır. Araştırmaya Dokuz Eylül Üniversitesi'nden 389 öğrenci (%55.80'i kız, %44.20'si oğlan) katılmıştır. SIAFBÖ, Maudsley Obsesif-Kompulsif Soru Listesi, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği ve kişisel bilgi formu veri toplama araçlarını oluşturmaktadır.

Bulgular: SIAFBÖ'nin Türkçe formunun özgün dilindeki formuna ait dört faktörlü yapısını koruduğu doğrulayıcı faktör analiziyle belirlenmiştir. Ölçek maddelerinin madde toplam korelasyonlarının yeterlilik gösterdiği, maddelerin alt ve üst grupları ayırt ettiği tespit edilmiştir. Erkeklerin arttırılmış sorumluluk, katı ve aşırı davranış biçimleri, sebebiyet verilmiş veya etkilenilmiş hareketlerle toplam puanda kadınlara oranla daha yüksek düzeye sahip oldukları, obsesif kompulsif belirtilerle sorumluluk inançlarını arttıran faktörler arasında önemli ilişkilerin bulunduğu ve obsesif kompulsif belirtilerin katı ve aşırı davranış biçimleri alt boyutunu ve ölçeğin toplamını yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tartışma ve Sonuç: Uyarlama çalışması sonuçları SIAFBÖ'nin katı ve aşırı davranış biçimleri, arttırılmış sorumluluk, sebebiyet verilmiş veya etkilenilmiş hareketler ve aşırı koruyucu ve eleştirel ebeveyn tutumları olmak üzere dört faktörde dağılan toplam 23 maddeden oluşan psikometrik açıdan güçlü, Türk kültüründe geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir. Ölçek, bireyin sorumluluğa ilişkin çocukluk dönemlerinden bu yana edindiği potansiyel bilişsel yatkınlık faktörlerini değerlendirmede kullanılabileceği gibi hem klinik hem de klinik olmayan örneklerde obsesif kompulsif bozukluk belirtilerine yatkınlığı da belirlemek amacıyla kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: sorumluluk, arttırılmış sorumluluk inançları, obsesif kompulsif bozukluk

ABSTRACT

The Standardization Study of the Pathways to Inflated Responsibility Beliefs Scale

Objective: Responsibility assumptions mean facing consequences of one's own behaviors or an event within his or her province. An inflated sense of responsibility is defined as the over importance of thoughts and beliefs about the importance of controlling one's thoughts. Coles and Schofield (2008) developed a self-report measure to asses Pathways to Inflated Responsibility Beliefs (PIRBS) including specific childhood experiences proposed to contribute to the development of such beliefs. The aim of present study was to standardize this measure to Turkish culture. Moreover the predictive effect of obsessive compulsive disorder symptoms on inflated responsibility beliefs was investigated.

Method: Present study is a standardization study. Participants were 389 students (55.80% of them were girl, 44.20% of them were boy) from Dokuz Eylül University. PIRBS, Maudsley Obsessive-Compulsive Questionnaire, Rosenberg Self-Esteem Inventory and a questionnaire were used to collect data.

Findings: Confirmatory factor analysis supported the four- factor structure of the scale. Total correlations of the items were sufficient and distinguished the groups. Results indicated that men had higher heightened responsibility, rigid rules, action caused/influenced, and total point levels than women. There were significant relations between OCD symptoms and the pathways indicating that OCD symptoms predicted rigid rules and total level.

Discussion and Conclusion: Standardization study results indicated that PIRBS had 23 items ranging through four factors was a psychometrically strong self-report measure, valid and reliable for Turkish culture. This scale can be used to assess childhood experiences hypothesized to lead to the development of inflated responsibility beliefs and to determine vulnerability to OCD symptoms both in clinical and nonclinical samples.

Keywords: responsibility, inflated responsibility beliefs, obsessive-compulsive disorder

GİRİŞ

Sorumluluk, bireyin toplumda etkin işlev görebilmesi, yaşının gerektirdiği öğrenme ve eğitim etkinliklerini gerçekleştirebilmesi için oldukça önemli bir kavramdır. Sorumluluk, "kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi" demektir (TDK 2009). Sorumluluk, sağlıklı veya sağlıklı, yapıcı veya yıkıcı olabilecek, ev, okul ve çalışma hayatını derinden etkileyebilecek farklı yönleri olan heterojen bir kavramdır (Moritz ve ark. 2007). Sorumluluk duygusunun artırılmış olması, bireyin düşüncelerini kontrol etmesinin önemine ilişkin düşüncelerin ve inançların aşırı önemsenmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu durumun kişinin yaptığı veya yapmadığı, düşündüğü veya düşünmediği herhangi bir şey dolayısıyla zarara yol açacağı veya zarar göreceği düşüncesi ile ilişkilendirildiğinde ortaya çıktığı ileri sürülmektedir (Salkovskis ve Forrester 2002).

Salkovskis'in (1985), sorumluluk algısı ve obsesyonlara ilişkin bilişsel davranışçı modeli bulunmaktadır. Bu modele göre kişilerin durumları veya uyarıcıları olduğundan daha tehlikeli olarak yorumlama eğilimlerinin erken yaşlarda öğrendikleri belirli varsayımlar veya inançlar nedeniyle ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Model, Salkovskis'in Abarlıklı Sorumluluk Algısı Modeli olarak adlandırılmakta (Karaman ve ark. 2011, Pişgin ve Şirvalı Özen 2010) ve işgalci düşünceler ile imajlara tepki olarak ortaya çıkan zararlı veya

tehlikeli olabilecek dürtülere ilişkin olumsuz otomatik düşünceleri anlamaya yönelik sorumluluk inançları üzerinde iddialarda bulunmaktadır. Modele göre obsesyonun gelişiminde sorumluluğun değerlendirilmesine yönelik ve yansızlaştırma (normalleştirme, nötrleştirme) etkinliklerini içeren iki kritik aşama vardır (Karaman ve ark. 2011, Pişgin ve Şirvalı 2010). Salkovskis (1985) bireyin bu işgalci düşünce ve imajları (örn, kompulsiyonları) normalleştirme çabalarının, kişinin kendisine veya başkalarına zarar verme potansiyellerini azaltma gayretleri olduğunu iddia etmektedir. Benzer olarak Rachman (1998) da zararı önleme sorumluluğuna bağlantılı olan işgallerin yorumlanmasının obsesif kompulsif bozukluğun (OKB) merkezinde olduğunu vurgulamaktadır. Yanlış yorumlamaların devamı halinde bu işgallerin kalıcı olacağını ifade etmektedir. Hem klinik hem de klinik olmayan örneklerle daha sonra yapılan çalışmalarda sorumluluk inançları ile OKB belirtileri arasında bir bağlantı olduğu belirlenmiştir (Coles ve Schofield 2008). Buna ek olarak, sorumluluğa ilişkin tutumlar, işgalci düşünceler ile OKB belirtileri arasındaki ilişkiye ortam hazırlamaktadır (Rachman 1998, Salkovskis ve ark. 1999). Bu anlayış, Salkovskis'in (1985) sorumlulukla ilgili olan işgallerin yorumlanmasının OKB'yi beslediği iddiasını desteklemektedir.

Bu görüşler doğrultusunda Salkovskis ve arkadaşları (1999), bireyin sorumluluk inançlarını, onun çocukluk veya gençlik dönemlerinde arttıran faktörlerin gelişmesini

TABLO 1: Standardize edilmiş madde katsayıları

λ				
ε_1	ε_2	ε_3	ε_4	
Madde2	.60			
Madde4	.48			
Madde6	.72			
Madde13	.36			
Madde15	.53			
Madde1	.64			
Madde3	.60			
Madde5	.70			
Madde9	.67			
Madde11	.69			
Madde7		.50		
Madde8		.80		
Madde10		.77		
Madde12		.78		
Madde14		.24		
Madde16			.53	
Madde17			.66	
Madde18			.62	
Madde19			.65	
Madde20			.66	
Madde21			.81	
Madde22			.65	
Madde23			.78	
ε_1 = Arttırılmış sorumluluk				
ε_2 = Katı ve aşırı davranış biçimleri				
ε_3 = Aşırı koruyucu ve eleştirel ebeveyn tutumları				
ε_4 = Sebebiyet verilmiş veya etkilenilmiş hareketler				

TABLO 2 SİAFBÖ'nin maddelerine ait betimsel ve alt-üst grup sonuçları

Maddeler	Madde ortalaması	Madde standart sapması	Madde toplam korelasyonu	%27'lik alt-üst gruplara ait t değerleri
Madde1	2.50	1.05	.43	9.806*
Madde2	2.14	1.20	.30	6.570*
Madde3	2.14	1.10	.47	10.166*
Madde4	1.50	.85	.32	5.713*
Madde5	2.69	1.07	.50	9.998*
Madde6	1.88	1.01	.39	6.770*
Madde7	2.10	1.02	.33	6.622*
Madde8	2.09	1.08	.42	9.072*
Madde9	2.66	1.29	.48	12.023*
Madde10	1.87	1.02	.49	10.821*
Madde11	1.93	1.03	.61	15.276*
Madde12	2.10	1.11	.48	10.321*
Madde13	2.40	1.27	.33	8.092*
Madde14	3.52	1.13	.42	4.415*
Madde15	2.51	1.25	.32	6.811*
Madde16	1.59	.83	.43	7.531*
Madde17	2.07	.98	.50	10.700*
Madde18	1.68	.87	.51	11.077*
Madde19	2.00	1.07	.51	11.086*
Madde20	1.74	.86	.48	9.234*
Madde21	2.02	.96	.55	12.221*
Madde22	1.68	.82	.47	9.136*
Madde23	1,94	1.02	.54	11.590*

1n= 389, 2n1-2= 105, * p .05

TABLO 3 SİAFBÖ'nin cinsiyete göre bağımsız örneklem için t-testi sonuçları

Faktör	Cinsiyet	n		ss.	t	sd	p	d
	Kadın	217	10,13	3.86	2.059	387	.040*	.11
	Erkek	172	10,90	3.44				
	Kadın	217	11,47	4.11	2.592	387	.010*	.19
	Erkek	172	12,53	3.91				
	Kadın	217	11,63	3.71	.464	387	.643	-
	Erkek	172	11,80	3.72				
	Kadın	216	13,73	4.86	4.350	386	.000*	.36
	Erkek	172	16,00	5.42				
	Kadın	217	46,94	10.78	3.907	387	.000*	.32
	Erkek	172	51,24	10.80				

* $p \leq .05$

incelediği çalışmalarında, sorumluluk inançlarını arttıran temel beş faktör olduğunu belirtmekte ve bu faktörleri aşağıda verildiği gibi tanımlamaktadır:

1-Bir çocuğa fazla gelecek kadar sorumluluğun arttırılmış olması (Arttırılmış Sorumluluk): Bu faktör, kendileri küçük olmasına karşın çocukların sorumluluk seviyelerinin yükseltildiğini ifade etmektedir. Örneğin, çocuklardan yetişkinlerin yapabileceği işleri yapmaları istenmektedir. Ek olarak, bu çocuklara olumsuz sonuçları önleme sorumluluğuna sahip olduğu mesajı verilmektedir. Örneğin, günah keçiliği gibi... Bu çocuklar çok erken yaşlarda yaygın bir sorumluluk hissine sahip olacak şekilde eğitilmiştir.

2-Bir çocuğa katı ve aşırı gelecek biçimde davranmak (Katı ve Aşırı Davranış Biçimleri): Bu faktör, çocuğun erken dönemlerde aşırı ve katı bir biçimde terbiye edildiğini ifade etmektedir. Okulda veya dini ortamlarda çocuğa çok sıkı dav-

ranış biçimleri öğretilmesi ve çocuğun başarısızlık karşısında suçluluk ve utanç duygusu yaşayıp cezalandırılacağı inancına yönlendirilmesidir (bu dünyada yahut öbür dünyada). Örneğin, bâzı dinî öğretilerde çocuk bir hareket yapmasa da, ahlâk dışı bir düşüncenin varlığının bile ahlâk dışı bir davranışla eşit tutulduğu ve aynı şekilde cezalandırılacağı inancı ile yetiştirilir. Bu, insanların günah işledikleri inancına yol açan ahlâkî düşünce ve hareketin bir birleşimidir.

3-Aşırı koruyucu ve eleştirel özelliklere sâhip ebeveyn tutumlarının bir çocuğun yaşaması gereken sorumluluklardan yoksun kalmasına neden olması (Aşırı Koruyucu ve Eleştirel Ebeveyn Tutumları): Bu faktör, çocuğun ev ortamında anksiyete ve endişe içinde yaşadığını ifade etmektedir. Ebeveynler, tehlike içinde yaşadığı ve çocukların bu tehlike ile başa çıkma yeteneğinin olmadığı düşüncesini çocuğa yaşatmaktadır. Çocuğu zarar görmekten veya tehlikeden koruma çabaları, aşırı koruyucu, eleştirel ebeveyn tu-

	Standartlaştırılmamış katsayılar		Standartlaştırılmış katsayılar				
	B	Standart hata	?			Alt sınır	Üst sınır
Sabit	6.320	1.295		4.879	.000	3.773	8.867
Arttırılmış sorumluluk	-.128	.111	-.076	1.156	.248	-.346	.090
Katı ve aşırı davranış biçimleri	-.249	.113	-.163	2.210	.028*	-.471	-.027
Aşırı koruyucu ve el. ebeveyn tut.	-.035	.120	-.021	.291	.771	-.272	.202
Toplam	.271	.057	.517	4.708	.000*	.158	.384

* $p \leq .05$

Bu anket çocukluğunuzla ilgili olarak size nelerin en yakın geldiği hakkında bilgi edinmek amacıyla hazırlanmıştır. Doğru veya yanlış cevap yoktur. Biz sadece büyüme sürecinize dair size nelerin yakın geldiği ile ilgileniyoruz. Lütfen her bir durumu dikkatlice okuyarak bu durumun ne sıklıkta sizin için doğru olduğunu işaretleyiniz.	Hiçbir zaman	Nadiren	Ara sıra	Sık sık	Her zaman
Çocuk olarak;					
1. Bir dizi katı kurala uymam öğretildi.					
2. Aile üyelerini veya üyelerinden birini korumakla sorumluydum.					
3. Bana kuralların tartışmasız olarak uyulmak için olduğu öğretildi.					
4. Yemek pişirmekle sorumluydum.					
5. Ailem kurallara uyulmasını fazlasıyla önemsiyordu.					
6. Evin düzenini düzgün bir şekilde yürütmekle sorumluydum.					
7. Ebeveynlerim yapılacaklarımı kendi başıma yapmamı sağlamak yerine sık sık benim yerime yapmayı tercih ettiler.					
8. Ebeveynlerim tehlikeyle başa çıkabilmede yetersiz olduğumu düşünürdü.					
9. Ebeveynlerim itaat edilmesine fazlasıyla önem verirdi.					
10. Ebeveynlerim benim olayların sorumluluğunu ele alamayacağımı düşünürdü.					
11. Çevremdeki yetişkinler kuralları katıca kabullendirirdi.					
12. Ailem kendimi koruyamayacağımı düşünürdü.					
13. Benim yaşımdaki pek çok çocukla kıyaslandığında bir ebeveyn daha fazla benziyordum.					
14. Ebeveynlerim beni korumak için pek çok şey yaptı.					
15. Benim yaşımdaki birçok çocuğa göre kendi bakımımıyla ilgili daha fazla sorumluluklarım vardı					
Şimdi lütfen aşağıdaki açıklamaları okuyarak 16'dan 23'e kadar olan soruları cevaplandırınız. Bazen yapmayı veya yapmamayı seçtiğimiz şeyler ciddi tâlihsizliklerle sonuçlanır. Örneğin bir cerrahın hatası hastaya zarar verebilir veya bir tamircinin arabanın frenlerini tamir etmedeki başarısızlığı bir kazaya neden olabilir. Tâlihsizlik bir insanın sağlığı veya iyiliği üzerinde bir felaket etkisi yaratabilir. Bu tâlihsizlik başkalarının ve hatta bizim başımıza bile gelebilir. Biz sizin eylemlerinizin veya hiçbir şey yapmamanızın ciddi bir tâlihsizlikle sonuçlanıp sonuçlanmadığı ile ilgileniyoruz.	Hiçbir zaman	Nadiren	Ara sıra	Sık sık	Her zaman
Çocuk olarak;					
16. Yaptığım bir şeyin birilerinin ciddi bir tâlihsizlik yaşamasına yol açtığına eminim.					
17. Yaptığım bir şeyin ciddi bir tâlihsizlik yaşamama yol açtığına eminim.					
18. Yapmadığım bir şeyin birilerinin ciddi bir tâlihsizlik yaşamasına yol açtığına eminim.					
19. Yapmadığım bir şeyin ciddi bir tâlihsizlik yaşamama yol açtığına eminim.					
Bazen düşündüğümüz ve/veya yaptığımız bazı şeyler ciddi bir tâlihsizlikle sonuçlanmış gibi görülür. Mesela bir çocuk bir yetişkinin ölmesini isteyebilir ve hemen ardından yetişkin ölür. Burada onun düşünceleri bu tâlihsizliğe neden olmuş gibi görülüyor olabilir. Biz düşüncelerinizin veya eylemlerinizin ciddi bir tâlihsizlik yaşanmasına neden olduğunu düşünüp düşünmediğinizle ilgileniyoruz.	Hiçbir zaman	Nadiren	Ara sıra	Sık sık	Her zaman
Çocuk olarak;					
20. Yaptığım veya yapmadığım bir şeyin birilerinin ciddi bir tâlihsizlik yaşamasına etki etmiş olabileceğine inanıyorum.					
21. Yaptığım veya yapmadığım bir şeyin ciddi bir tâlihsizlik yaşamama etki etmiş olabileceğine inanıyorum.					
22. Düşüncelerimin birilerinin ciddi bir tâlihsizlik yaşamasına etki etmiş olabileceğine inanıyorum.					

tumlarına dönüşebilmektedir. Bu tutumlar, kişisel sorumluluk alma yaşantılarını sınırlandırmanın bir sonucu olarak, çocuğun sorumlulukla ilgili duyarlılığını arttırabilmektedir.

4-Bireyin hareketlerinin ve hareketsiz kalmasının neden olduğu ciddi talihsizce olaylar: Bu faktör, kendisinin veya başkalarının sağlığını veya iyiliğini etkilemiş olan bir büyük felaketin arkasından sorumluluktaki artışın çok hızlı geliştiğini ifade etmektedir.

5-Bireyin hareketlerinin veya hareketsiz kalmasının veya düşüncelerinin etkilediği ciddi talihsizce olaylar: Bu faktör, doğası gereği önceki faktöre benzemektedir. Birey hareketlerinin veya hareket etmedeki başarısızlığının kendine veya bir başkasına ciddi şekilde şanssızlık getirdiğine inanır, her nasılsa, bu faktörde olaylar üst üste gelmiştir. Öyle ki, kötü bir şey olacağı düşüncesini takiben gerçekten kötü bir olay gerçekleşmiştir. Örneğin, babasının öleceğini düşünen vakada baba ölmüştür ve hasta daha sonra babasının ölmesine sebep olacak düşünceye sâhip olduğuna inanmıştır.

Coles ve Schofield (2008) aşamalı olarak yürüttükleri çalışmalarında, Salkovskis ve arkadaşları (1999) tarafından yapılan sorumluluk tanımlamasından ve aşırı sorumluluğun bireyin erken yaşam deneyimlerinin etkisi ile gelişebileceği vurgusundan yola çıkarak, bireyin sorumluluk inançlarını arttıran yolları belirlemeye yönelik ölçek geliştirmişlerdir. Bireyin sorumluluğa ilişkin çocukluk dönemlerinden bu yana edindikleri potansiyel bilişsel yatkınlık faktörlerini belirlemeyi hedefleyen bu ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması, bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Geç ergenlik veya genç yetişkinlikle birlikte zarara ilişkin kişisel suçluluğu dikkate alma tutumlarında yükselme görüldüğü, kronolojik yaşın ilerlemesiyle OKB de görülen sorumluluk algısında artış gözlemlendiği ileri sürülmektedir (Karaman ve ark. 2011, Pişgin ve Şirvalı 2010). Erişkin OKB olgularının %80'inde başlangıcın çocukluk veya ergenlik döneminde olduğu, belirtilerin şiddetinin ve niteliğinin yaşla birlikte değiştiği, yaşam boyu görülme sıklığının %2-3 civarında olduğu ifade edilmektedir (Karaman ark. 2011). Sorumluluk duygularının ailede ve okullarda çocuğa kazandırılmasına oldukça önem verilen ülkemizde (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1995, Çaybolu 2004) normal bireylerin sorumluluğa ilişkin varsayımları ve tutumlarının belirlenebilmesi ile onların obsesif kompulsif bozukluğa yatkınlıklarının belirlenebileceği düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırma katılımcıları

Araştırmaya 2009-2010 öğretim yılında Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesinde öğretim gören %55.80'si kız (n=217) %44.20'si oğlan (n=172) 389 öğrenci katılmıştır. Yaş aralığı 17 ile 23 arasında değişen katılımcıların %15.70'i birinci sınıf (n=61), %42.20'si ikinci sınıf

(n=164), %11.80'i üçüncü sınıf (n=46), %23.10'u dördüncü sınıf (n=90) ve %7.20'si beşinci sınıf (n=28) öğrencisidir. Yaş ortalaması 20'dir.

Veri toplama araçları

Sorumluluk İnançlarını Arttıran Faktörleri Belirleme Ölçeği (SİAFBÖ): Coles ve Schofield (2008) tarafından geliştirilen ölçeğin temelinde Salkovskis ve arkadaşları (1999) tarafından öne sürülen sorumluluk inançlarını arttıran temel beş faktör alınmıştır. Bu faktörlerden ilki arttırılmış sorumluluktur; bir çocuğa fazla gelecek kadar sorumluluğun arttırılmış olmasını ifade etmektedir. İkincisi katı ve aşırı davranış biçimleridir; bir çocuğa katı ve aşırı gelecek biçimde davranmayı ifade etmektedir. Üçüncüsü aşırı koruyucu ve eleştirel ebeveyn tutumlarıdır; aşırı koruyucu ve eleştirel özelliklere sâhip ebeveyn tutumlarının bir çocuğun yaşaması gereken sorumluluklardan yoksun kalmasına neden olmasını ifade etmektedir. Dördüncüsü sebebiyet verilmiş veya etkilenilmiş hareketlerdir; bireyin hareketlerinin veya hareketsiz kalmasının neden olduğu ciddi talihsizce olayları nitelemekte ve beşinci faktörde dördüncüye paralel olarak bireyin hareketlerinin veya hareketsiz kalmasının veya düşüncelerinin etkilediği ciddi talihsizce olayları nitelemektedir.

SİAFBÖ'nin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması 562 üniversite öğrencisi ile yürütüldüğü, temel bileşenler analizi sonucunda 47 maddelik madde havuzunda özdeğeri 1'in üzerinde varyansın %61'ini açıklayan 7 faktör belirlendiği rapor edilmektedir. Ancak sinama grafiğinde 4. veya 5. faktörden sonra önemli bir kırılmanın var olmadığı, 5. faktörde sadece 3 madde olduğu, 4 faktörlü yapının açıklanabilir olduğunun anlaşıldığı ve ardından 4 faktörde temel bileşenler analizinin tekrarlandığı belirtilmektedir. Bu çalışmanın ardından toplam varyansın %53'ünü açıklayan 23 maddelik 4 faktörlü ölçme aracının geliştirildiği ve faktörlerin, Katı ve Aşırı Davranış Biçimleri (5 madde), Arttırılmış Sorumluluk (5 madde), Sebebiyet Verilmiş veya Etkilenilmiş Hareketler (8 madde), Aşırı Koruyucu ve Eleştirel Ebeveyn Tutumları (5 madde) olduğu belirtilmektedir (Coles ve Schofield 2008).

Elde edilen 23 maddelik ölçeğin, ilk katılımcılardan farklı 452 katılımcıdan toplanan veri üzerinden doğrulayıcı faktör analizi (DFA), güvenilirlik, test-tekrar test ve uyum geçerliği çalışmaları ile incelendiği ve. DFA sonucunda 4 faktörlü yapının doğrulandığı belirtilmektedir (?2=1109.19; sd=224; ?2/sd=4.95; RMSEA=.08; CFI=.86; SRMR=.07). Ölçeğin toplamdaki iç tutarlık katsayısını .86, Katı ve Aşırı Davranış Biçimleri için .78, Arttırılmış Sorumluluk için .84, Sebebiyet Verilmiş yada Etkilenilmiş Hareketler için .90 ve Aşırı Koruyucu ve Eleştirel Ebeveyn Tutumları için .79 olduğu belirtilmektedir. 6 ay arayla yapılan test-tekrar test güvenilirlik katsayılarının toplamda .71 alt boyutlarda ise sıra-

sayla .79, .71, .58 ve .67 olduğu rapor edilmektedir. Uyum geçerliği çalışmalarında SİAFBÖ'nün Obsesif İnançlar Anketiyle (OCCWG 1997, 2001), Düzeltilmiş Aile Bağları Ölçeğiyle (Kendler 1996) ve Obsesif-Kompulsif Ölçeği'yle (Foa ve ark. 1998) önemli ve pozitif yönde ilişkilendiği ortaya konmaktadır (Coles ve Schofield 2008).

Maudsley Obsesif-Kompulsif Soru Listesi (MOKSL)

MOKSL, Hodgson ve Rachman (1977) tarafından geliştirilen, Erol ve Savaşır (1988) tarafından Türkçe'ye uyarlanan doğru yanlış biçiminde iki dereceli değerlendirmesi bulunan 37 maddelik ve özgün bir değerlendirme sistemi olan bir ölçme aracıdır. Soru listesi sağlıklı olan ve ruh sağlığına ilişkin sorunları olan bireylerin obsesif-kompulsif belirtilerinin türünü ve düzeyini belirlemeye yöneliktir. Uyarlama çalışmasının yaş aralığı 12-70 arasında olan 1.246 katılımcı üzerinden gerçekleştirildiği ve yapı geçerliği çalışması sonucunda farklı bir yapı olarak ruminasyonun belirlendiği rapor edilmektedir. Soru listesinin toplam puanı için iç tutarlık katsayısının .86; test-tekrar test güvenilirlik katsayısının .88 olduğu belirtilmektedir.

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (RBSÖ)

RBSÖ, Rosenberg (1965) tarafından geliştirilen Çuhadaroğlu (1986) tarafından Türkçeye uyarlanan 63 soru ve 12 alt boyuttan oluşan bir ölçme aracıdır. Ölçeğin ilk alt boyutu 10 maddelik benlik saygısı boyutudur. Dörtlü derecelendirmeli (çok doğru, doğru, yanlış, çok yanlış) olan benlik saygısı boyutu, cevaplayanın benlik saygısı düzeyini belirlemeye yönelik özgün cevaplama sistemi içermektedir ve ölçeğin tümünden bağımsız olarak kullanılabilir. Bu alt ölçekteki 10 madde, farklı gruplara ayrılarak puanlanmakta ve toplamda 0-6 arasında bir ranja ulaşılmaktadır. Bu aralıkta kestirim noktaları bulunan ölçekten 0 ilâ 1 arasında değer almak benlik saygısının yüksek düzeyde olduğunu, 2 ilâ 4 arasında değer almak benlik saygısının orta düzeyde olduğunu, 5 ilâ 6 arasında değer almak ise benlik saygısının düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Ölçekten yüksek puan almak cevaplayanın benlik saygısının düşük olduğunu düşük puan almak ise cevaplayanın benlik saygısının yüksek olduğunu göstermektedir. Çuhadaroğlu (1986) ölçeğin test-tekrar test güvenilirlik katsayısının .75, iç tutarlık katsayısının ise .82 olduğunu belirtmektedir.

Veri toplama süreci ve analizi

SİAFBÖ'nin Türkçe'ye uyarlama süreci, ölçeği geliştiren araştırmacılardan Dr. Coles'ten izin alınmasıyla başlamaktadır. Öncelikle, klinik psikoloji doktoralı bir uzman ve rehberlik ve psikolojik danışmanlık doktoralı iki uzman tarafından ölçek maddeleri kör çeviri yapılmıştır. Çeviri formları incelenerek araştırmacılarca tek bir form haline getirilmiş, dil ve gramer incelemesi için İngilizce dil bilimi uzmanı iki akademisyenin kontrolünden geçirilmiştir. Ardından Türkçe dil ve gramer hataları bir Türk

Dili uzmanı tarafından düzeltilmiştir. Elde edilen hedef formdaki maddeler ile orijinal formdaki maddelerin uyumu, kör çeviriyi yapanlardan bağımsız olan rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanındaki iki uzman tarafından karşılaştırılmış ve üst düzey uyum olduğu onaylanmıştır. Hedef form oluştuktan sonra, ilgili kurumdan gerekli izinler alınmıştır. Veriler araştırmacılar tarafından gönüllülük ilkesine dayalı olarak sınıflarda yapılan uygulama ile toplanmış, yaklaşık 20 dakika sürmüştür. Katılımcılar çalışmanın amacı ve gizlilik ilkesi hakkında bilgilendirilmiştir. Uyarlama çalışmasında LISREL 8.80 ve IBM SPSS PAWS 18 paket programları kullanılmıştır.

BULGULAR

Ölçeğin özgün hâlinin Türkçe formunda doğrulanma düzeyini incelemek amacıyla SİAFBÖ'nin yapı geçerliği çalışması DFA'yle incelenmiştir. Birinci düzey DFA sonucunda elde edilen uyum belirteçlerinin hemen hepsinin yeterli gösterdiği belirlenmiştir ($\chi^2=760.37$, $sd=224$; $p=.000$; $\chi^2/sd=3.40$; $GFI=.88$; $NFI=.89$; $CFI=.92$; $IFI=.92$; $RFI=.88$; $RMSEA=.076$; $RMR=.069$; $SRMR=.059$). GFI ve NFI uyum belirteçlerinin istenen değer (Schumacker ve Lomax 2004, Tabachnick ve Fidell 2008) olan .90'dan aşağıda oldukları belirlenerek modele ait modifikasyon önerileri incelenmiştir. Modifikasyon önerileri arasında χ^2 değerinin azalmasına dolayısıyla uyum belirteçlerinin yükselmesinde katkıda olacağı yönünde öneriler bulunan madde 15 ile madde 13; madde 17 ile madde 16; madde 19 ile madde 18 ve madde 21 ile madde 20'ye ait madde hata kovaryansları ilişkilendirilmesine gidilmiştir. Sonuç olarak elde edilen uyum belirteçlerine göre model ile veri arasında yeterli düzeyde uyumun var olduğu gözlenmiştir ($\chi^2=609.27$, $sd=220$; $p=.000$; $\chi^2/sd=2.77$; $GFI=.90$; $NFI=.92$; $CFI=.94$; $IFI=.94$; $RFI=.90$; $RMSEA=.068$; $RMR=.067$; $SRMR=.057$).

DFA sonuçlarında t değerlerinin önem düzeyi .05'in altında kaldığı gözlenerek ölçeğe ait maddelerin hepsinin önemli birer faktör açıklayıcısı olduklarına ulaşılmaktadır. Ayrıca standardize edilmiş ölçek madde katsayılarının hepsi sıfırdan büyük pozitif yönde değer almaktadır. Güvenirlilik analizlerinde Cronbach Alfa sonuçlarına göre katsayıların katı ve aşırı davranış biçimleri için .86, arttırılmış sorumluluk için .70, sebebiyet verilmiş yada etkilenilmiş hareketler için .79, aşırı koruyucu ve eleştirel ebeveyn tutumları için .74 ve ölçeğin toplamı için .88 olduğu hesaplanmıştır.

Test tekrar test çalışması, geçerlilik çalışmasının yapıldığı örneklemden farklı bir katılımcı grubu üzerinden Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesinde 2009-2010 eğitim öğretim yılında öğretim gören 64 öğrenciden oluşmaktadır (kız $n=35$; oğlan $n=29$). Test tekrar test güvenilirlik katsayılarının katı ve aşırı davranış biçimleri için .62, arttırılmış sorumluluk için .69, sebebiyet verilmiş yada etkilenilmiş hareketler için .66, aşırı koruyucu ve eleştirel ebeveyn tutum-

ları için .71 ve ölçeğin toplamı için .72 olduğu saptanmıştır.

Ölçeğin maddelerine ait ortalama değerlerin 1.50-3.52 arasında, madde toplam korelasyonlarının tümünün .30'dan büyük ve .30-.55 arasında olduğu belirlenmiştir. Ayrıca en yüksek ve en düşük puan alan katılımcılar %27'lik iki gruba ayrılmış, her madde düzeyindeki farklılıkları bağımsız örneklemeler için t-test analiziyle karşılaştırılmış, tüm maddelerde alt ve üst gruplar arasında belirgin önemli farklılıkların olduğu saptanmıştır. Ölçeğin ayırt edici geçerliği, ölçek toplam puanının ve alt boyutlarının cinsiyete göre önemli farklılıklar gösterip göstermediği incelenerek yapılmıştır.

Arttırılmış sorumluluk ($t_{387}=2.059$, $p=.040$), katı ve aşırı davranış biçimleri ($t_{387}=2.592$, $p=.010$), sebebiyet verilmiş veya etkilenilmiş hareketler ($t_{387}=4.350$, $p=.000$) alt boyutlarında ve SİAFBÖ'nin toplamında ($t_{387}=3.907$, $p=.000$) oğlanların ortalama puanlarının kızlara göre önemli düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Aşırı koruyucu ve eleştirel ebeveyn tutumları alt boyutunda cinsiyetlere göre önemli bir farkın olmadığı belirlenmiştir ($t_{387}=.464$, $p=.643$).

SİAFBÖ'nin uyum geçerliği (convergent validity) çalışmasında RBSÖ ve MOKSL ile olan ilişkileri incelenmiştir. İkili ilişkilerde birinci tip hatanın engellenmesi amacıyla Bonferroni düzeltmesi yapılarak (Green ve Salkind 2008) önem düzeyi .005 olarak belirlenmiştir (10 ilişki için $.05/10=.005$). Uyum geçerliği sonucunda RBSÖ ve MOKSL toplam puanlarının SİAFBÖ'nin toplamıyla ve alt boyutlarıyla pozitif yönde önemli ilişkiler gösterdiği belirlenmiştir: Katı ve aşırı davranış biçimleri alt boyutunun RBSÖ ile .11, MOKSL ile .16; arttırılmış sorumluluk alt boyutunun RBSÖ ile .21, MOKSL .19; sebebiyet verilmiş veya etkilenilmiş hareketler alt boyutunun RBSÖ ile .29, MOKSL ile .24; aşırı koruyucu ve eleştirile ebeveyn tutumları alt boyutunun RBSÖ ile .35, MOKSL ile .32; SİAFBÖ'nün toplamının RBSÖ ile .36, MOKSL ile .34 düzeyinde olduğu saptanmıştır. MOKSL'yle olan ilişkiler doğrusal olarak değerlendirilirken RBSÖ'nin ters değerlendirilmesi zorunluluğundan dolayı RBSÖ'yi ve SİAFBÖ'yi arasındaki ilişkiler negatif yönde olarak değerlendirilmiştir. Başka bir ifadeyle, sonuçlara göre benlik saygısının artmasıyla sorumluluk inançlarını arttıran faktörlerin azalması yönünde birliktelik söz konusudur.

Sorumluluk inançlarını arttıran faktörlere ilişkin temel modele (Salkovskis 1989, Rachman 1998, 2002) ve bilişsel yaklaşıma göre aşırı sorumluluk davranışları ve varsayımları obsesif kompulsif bozukluğun temel öğelerinden biridir (Piri ve Kabakçı 2007, Pişgin ve Şirvanlı Özen 2010). Bu çıkarımlardan yola çıkarak obsesif kompulsif belirtilerin sorumluluk inançlarını olumlu yordayacağı öngörülmüştür. Bu doğrultuda, SİAFBÖ'nün artırimsal geçerlilik (incremental validity) çalışmasında MOKSL'nin toplam puanları kullanılarak çoklu doğrusal regresyon

analizi yürütülmüştür.

Sorumluluk inançlarını arttıran faktörlerin obsesif kompulsif belirtileri açıklama gücünü ve yönünü belirlemek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda varyansın %13'ünün açıklandığı belirlenmiştir ($R^2=.13$). ANOVA sonucu bağımsız değişken olarak SİAFBÖ'nin alt boyutlarının önemli birer açıklayıcı olduğuna işaret etmektedir ($F_{4,401}=14.365$, $p=.000$). Ancak sebebiyet verilmiş veya etkilenilmiş hareketler alt boyutu önemli bir açıklayıcı olarak regresyon modeline girememiştir. Bununla birlikte tüm B değerlerinin beklenen bir biçimde %95'lik güven aralığı içinde kaldığı tespit edilmiştir.

Standartlaştırılmış regresyon katsayılarının (?) önem sırasına göre genel toplam (.52), katı ve aşırı davranış biçimleri (-.16), arttırılmış sorumluluk (-.08) ve aşırı koruyucu ve eleştirel ebeveyn tutumları (-.02) olarak sıralandığı gözlenirken bunlardan sadece katı ve aşırı davranış biçimleri ($t=2.210$, $p=.028$) ve genel toplamın ($t=4.708$, $p=.000$) obsesif kompulsif belirtilerin önemli birer açıklayıcısı olduğu belirlenmiştir.

TARTIŞMA

Bu çalışma, Salkovskis ve arkadaşları (1999) tarafından sorumluluk inançlarının attırılmasına sebep olabileceğine inanılan çocukluk yaşantılarının belirlenebilmesi için Coles ve Schofield (2008) tarafından özgün formu geliştirilen SİAFBÖ'nin Türk kültürüne uyarlanması çalışmasıdır. Sonuçlar, uyarlanan ölçeğin Türk kültürü için geçerli ve güvenilir olduğunu, ülkemizde bireylerin sorumluluk inançlarının arttırılmasını etkileyen çocukluk yaşantılarına ilişkin faktörleri belirlemede kullanılabilecek psikometrik açıdan güçlü bir ölçek olduğunu ortaya koymaktadır. SİAFBÖ'nün Türkçe formunun özgün dilindeki formuna ait dört faktörlü yapısını koruduğu doğrulayıcı faktör analiziyle belirlenmiştir. Coles ve Schofield'in (2008) ölçeğin yapı geçerliği çalışması sırasında DFA sonucunda ulaştıkları uyum belirteçlerinden daha yüksek oranda uyuma katıt olan değerlere ulaşılmıştır.

Literatüre bakıldığında, hem klinik hem de klinik olmayan örneklemelerle yapılan çalışmalarda sorumluluk inançlarının OKB belirtileri ile ilişkili olduğu (Salkovskis ve ark. 2000), işgalci düşünceler ile OKB arasında dolaylı bir aracılık etkisi olduğu (Smari ve Holmsteinsson 2001) görülmektedir. Bu sebeple SİAFBÖ'nin hem klinik hem de klinik olmayan örneklemelerde OKB belirtilerine yakınlığı belirlemek amacıyla kullanılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu çocukluk deneyimlerine ilişkin sorumluluk inançlarından yola çıkılarak bu inançların düzenlenmesini amaçlayan rehberlik uygulamaları ile önleyici programlar geliştirilebileceği düşünülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada erkeklerde arttırılmış sorumluluk inançlarının daha yüksek çıkması, mesleğine ve aile kurmaya hazırlanan üniversite gençliğinde erkeklerin rol beklentilerinin hem kendisinin ve ailesinin hem de eşiyle kuracağı kendi ailesinin geçimini sağlamaya yönelik sorumluluklarla donatılmış olması ile açıklanabilir. Ayrıca ülkemizde gençler üniversite eğitimi bittikten ve işe girdikten sonra ekonomik açıdan özgürlüğe kavuşup aileden mekânsal olarak uzaklaşarak kendi hayatını kurabilmektedir. Manevî ayrılık açısından genellikle aileye bağlılık ömür boyu devam eden bir süreç olarak gözlenmektedir. Araştırmadan elde edilen bu sonucun, ülkemizde bireylerin sorumluluk algılarının çocukluk dönemlerinden itibaren arttırılarak yetiştirildiği gerek dinî gerekse ataerkil aile yapısı ve çocuk yetiştirme tutumları açısından açıklanabileceği düşünülmektedir (Çaybolu 2004). Ailenin ve öğretmenlerin beklentilerini karşılamaya yönelik üniversite gençlerinin sorumluluk inançlarını yansıttığı söylenebilir. Ebeveynlerde görülen psikopatolojik özelliklerin ve işlevlerin ergenlerde problem davranışlar için önemli risk faktörleri olduğu da (Savi, 2008) göz önünde tutulmalıdır. Bu doğrultuda aile ile ilgili değişkenler ile bireyin sorumluluk algılarının incelenmesi önerilmektedir. Ülkemizde intihar girişimlerinin %50'sinin 15-24 yaş arasında en yüksek oranda öğrencilerde görüldüğü (Sayıl 1994) dikkate alındığında, geç ergenlik dönemindeki bireylerin ruh sağlığını koruyucu ve sorumluluk algılarını etkileyen ve yordayan değişkenlerin, sorumluluk algılarının farklı değişkenler üzerindeki etkisinin incelenmesini sağlayan çalışmaların yürütülmesi açısından ileriki araştırmalara yol açıcı olacağı ve ışık tutacağı inanılmaktadır. Ayrıca klinik ve klinik olmayan örneklerle boylamsal çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1995) Ailede çocuk eğitimi araştırması. Ankara: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın no: 84.
- Coles ME, Schofield CA (2008) Assessing the development of inflated responsibility beliefs: The pathways to Inflated Responsibility Beliefs Scale. *Behavior Therapy*; 39; 322-335.
- Çaybolu İ (2004) Ailede çocuk eğitim. Ankara: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın no: 124.
- Çuhadaroglu F (1986) Adolesanlarda benlik saygısı. Yayımlanmamış uzmanlık tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Psikiyatri. Bölümü.
- Erol N, Savaşır I (1988) Maudsley obsesif-kompulsif soru listesinin Türkiye uyarlaması. 24. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi. Ankara: GATA Basımevi, 107-114.
- Foa EB, Kozak MJ, Salkovskis PM, Coles ME, Amir N (1998) The validation of a new obsessive compulsive disorder scale: The Obsessive Compulsive Inventory (OCI). *Psychological Assessment*; 10; 206-214.
- Hodgson RJ, Rachman SJ (1977) Obsessional compulsive complaints. *Behav Res Ther*; 15; 389-395.

- Green SB, Salkind NJ (2008) Using SPSS for Windows and Macintosh. Analyzing and understanding data, 5. Edition. New Jersey: Upper Saddle River.
- Karaman D, Durukan İ, Erdem M (2011) Çocukluk çağı başlangıçlı obsesif kompulsif bozukluk. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*; 3; 278-295.
- Kendler KS (1996) Parenting: A genetic-epidemiologic perspective, *Am J Psychiatry*; 153; 11-20.
- Moritz S, Wahl K, Zurowski B, Jelinek L, Hand I, Fricke S (2007) Enhanced perceived responsibility decreases metamemory but not memory accuracy in obsessive-compulsive disorder (OCD). *Behav Res Ther*; 45; 2044-2052.
- Obsessive Compulsive Cognitions Working Group (1997) Cognitive assessment of obsessive-compulsive disorder. *Behav Res Ther*; 35; 667-681.
- Obsessive Compulsive Cognitions Working Group (2001) Development and initial validation of the Obsessive Beliefs Questionnaire and the Interpretation of Intrusions Inventory. *Behav Res Ther*; 39; 987-1006.
- Piri S, Kabakçı E (2007) Düşünce-eylem kaynaşması, yüklem biçimleri, depresif ve obsesif-kompulsif belirtiler arasındaki ilişkilerin incelenmesi, *Türk Psikiyatri Dergisi*; 18; 197-206.
- Pişgin İ, Şirvanlı Özen D (2010) Çocukluktan erişkinliğe obsesif kompulsif bozuklukta hatalı değerlendirme ve inanç alanları, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*; 2; 117-131.
- Rachman S (1998) A cognitive theory of obsessions: Elaborations. *Behav Res Ther*; 36; 385-401.
- Rachman S (2002) A cognitive theory of compulsive checking. *Behav Res Ther*; 40; 625-639.
- Rosenberg M (1965) Society and the adolescent self-image. New Jersey: Princeton University Press.
- Salkovskis PM (1985) Obsessional compulsive problems: A cognitive-behavioural analysis. *Behav Res Ther*; 23; 571-583.
- Salkovskis PM (1989) Cognitive-behavioural factors and the persistence of intrusive thoughts in obsessional problems. *Behav Res Ther*; 27; 677-682.
- Salkovskis PM, Forrester E (2002) Responsibility. In Randy O. Frost and Gail Sketakee, editors. *Cognitive approaches to obsessions and compulsions-Theory, assessment and treatment*. Pergamon, 45-61.
- Salkovskis P, Shafran R, Rachman S, Freeston MH (1999) Multiple pathways to inflated responsibility beliefs in obsessional problems: Possible origins and implications for therapy and research. *Behav Res Ther*; 37; 1055-1072.
- Savi F (2008) 12-15 yaş arası ilköğretim öğrencilerinin davranış sorunları ile aile işlevleri ve anne-baba kişilik özellikleri arasındaki ilişki, yayımlanmamış doktora tezi İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sayıl I (1994) Türkiye'de intihar sorunu. *Kriz Dergisi*; 2; 293-298.
- Schumacker RE, Lomax RG (2004) A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling. New Jersey: Lawrence Erlbaum Ass.
- Smari J, Holmsteinson HE (2001) Intrusive thoughts, responsibility attitudes, thought-action fusion, and chronic thought suppression in relation to obsessive-compulsive symptoms, *Behav Cognitive Psychother*; 29; 13-20.
- Tabachnick BG, Fidell LS (2007) Using Multivariate Statistics, 5. Press. Boston: Allyn and Bacon.